

Kako kaže pticam v slovenski kulturni krajini

// Jernej Figelj

1: Upad številčnosti rjavega srakoperja (*Lanius collurio*) je povezan tako z izginjanjem grmičevja in mejic, kjer si spleta gnezdo in preži za plenom, kot tudi z izginjanjem ekstenzivnih travnikov, kjer si najpogosteje najde hrano.

foto: Tone Trebar (www.naturephoto-tone.com)

2: V intenzivni krajini ptice ne najdejo primernih mest za gnezdenje in tudi ne dovolj hrane za uspešno razmnoževanje. Dokazano je, da v takšnem okolju upadajo tako populacije ptic kot tudi celotna biotska pestrost.

foto: Primož Kmecl

Raziskav o tem, zakaj številčnost ptic v kmetijski krajini upada, je kar nekaj in kažejo na to, da sta glavna dejavnika intenzifikacija kmetijstva in slabšanje razmer na gnezdiščih. Kmetijske prakse se v zadnjih desetletjih spreminjajo s takšno hitrostjo, da jim ptice ne morejo slediti in se uspešno prilagajati spremembam v okolju. Prizadete so na več načinov: neposredno uničenje gnezd in ptic s kmetijskimi stroji, posredno zastrupljanje zaradi uporabe fitofarmaceutskih sredstev, izguba življenjskega prostora zaradi izsuševanja, namakanja, združevanja zemljišč in zmanjšanja števila kultur, zmanjševanje razpoložljivosti in količine hrane, izginjanje mejic, dreves, grmovja in podobnih kulturno krajinskih elementov, s katerimi izginjajo tudi mesta za gnezdenje, preže za lov in hrana.

Podatki kažejo, da so v Sloveniji posebej na udaru travniške vrste ptic, kot so repaljščica (*Saxicola rubetra*), poljski škrganec (*Alauda arvensis*) in veliki strnad (*Emberiza calandra*). Do tega je pripeljal izginjanje travnikov in mozaične odprte kulturne krajine, posebej v nižinah, kjer so bile te vrste nekoč najštevilnejše. Pri tem ima zaraščanje še najmanjši vpliv, saj le to večinoma poteka na strmih terenih. Veliko travnikov so »požrle« njive ali pozidave. Preostali travniki so postali temnozeleni puščave brez živih bitij. Pričeli so jih gnojiti z mineralnimi gnojili, ali pa so jih utopili v gnojevki, jih preorali in posejali s komercialnimi travno-detelnimi mešanicami. Zaradi povečanega vnosa hranil je trava pričela rasti hitreje, kar omogoča košnjo tudi petkrat v letu. Prepogosta strojna obdelava onemogoča talnim gnezdkam mirno in uspešno gnezdenje. Tudi če košnjo preživijo, imajo kasneje veliko slabše možnosti, da se izogonejo plenil-

cem. Ko ob tem le ne bi izginjali tudi drevoredi, mejice in podobni elementi kulturne krajine ter z njimi ptice, ki so se jih tako navadile, da brez njih ne morejo preživeti! Denimo rjavi srakoper (*Lanius collurio*) si gnezdo splete v skoraj izključno trnatem grmovju v odprti kulturni krajini. Z njega tudi preži na svoj plen in če mu vzamemo grmovje, mu vzamemo tudi vse možnosti za uspešno gnezdenje. Z drevesi in grmovjem pa iz kulturne krajine izginjajo tudi gozdne vrste ptic, ki živijo v »gozdnatih« delih kulturne krajine: stržek (*Troglodytes troglodytes*), vrbji kovaček (*Phylloscopus collybita*), dolgorepka (*Aegithalos caudatus*) in druge. Kako zelo se je spremenila naša kulturna krajina, pričajo vrste, ki so še pred nekaj desetletji gnezdile v velikem številu in na različnih koncih Slovenije. Zlatovranka (*Coracias garrulus*) je nazadnje gnezdila leta 2005, zadnje južne postovke (*Falco naumanni*) v začetku devetdesetih let 20. stoletja. Nekoč redni gnezdilec slovenske Istre, črnoglavi strnad (*Emberiza melanocephala*), je v zadnjih dvajsetih letih gnezdil samo enkrat, tudi njegov »brat« vrtni strnad (*Emberiza hortulana*), ki je nekoč poseljeval pašnike in senožeti po večini kraških delov zahodne Slovenije ter tudi kulturno krajino v severovzhodni Sloveniji, je sedaj na pragu izginotja, še manj je črnočelih srakoperjev (*Lanius minor*). Nekaterim vrstam se je uspelo prilagoditi in njihove populacije celo naraščajo. V Sloveniji sta takšni kmečka lastovka (*Hirundo rustica*) in rumena pastirica (*Motacilla flava*). Zakaj se populacija kmečke lastovke povečuje, ne vemo natančno, najverjetneje pa je to posledica razmaha živinoreje v zadnjih letih v Sloveniji. Rumeni pastirici pa se je uspelo prilagoditi intenzivnim njivam in pašnikom, saj so jo v takšni krajini beležili že v času nastajanja prvega Ornitološkega atlasa gnezdk Slovenije

3

4

in jo na takih območjih popisujemo še danes. Ali se jima bo v prihodnosti pridružila še kakšna druga vrsta, pa bodo pokazali popisi v prihodnjih letih.

Indeks splošno razširjenih ptic kmetijske krajine

V 27 evropskih državah spremljajo indeks splošno razširjenih ptic kmetijske krajine že od leta 1980. Ugotovili so, da se je populacija teh ptic do leta 2011 zmanjšala za 53 %, kar pomeni, da se je več kot prepolovila. V izračun je vključenih 39 pogostih in splošno razširjenih vrst ptic, ki so specializirane za življenje v kmetijski krajini in brez nje ne morejo preživeti. V Sloveniji smo prve korake k spremljanju splošno razširjenih ptic kmetijske krajine naredili leta 2006, ko smo pripravili metodologijo za izračun indeksa splošno razširjenih ptic kmetijske krajine (FBI - Farmland Bird Index). V letu 2007 smo opravili prve popise, danes pa imamo v slovenskem indeksu splošno razširjenih ptic kmetijske krajine že za sedem sezon podatkov. V slovenski indeks ptic kmetijske krajine (SIPKK ali slovenski FBI) je vključenih 29 vrst ptic, značilnih za slovensko kmetijsko krajino.

Kaj nam povedo doslej zbrani podatki

Neposredne primerjave slovenskih in evropskih trendov ptic kmetijske krajine so v večini nevhvaležne, saj populacije ptic kmetijske krajine v Evropi spremljajo dlje kot v Sloveniji. Natančno vrednotenje trendov pred letom 2007 je zaradi premalo kvalitetnih podatkov za večino ptic slovenske kmetijske krajine nemogoče. Za zanesljivo oceno kratkoročnih trendov naj bi zadostovalo vsaj 8-10 let podatkov. Ne glede na to podatki iz leta v leto bolj zanesljivo kažejo, da je stanje v kmetijstvu zelo zaskrbljujoče. Od 29 vrst ptic, ki so vključene v indeks, kar trinajstim populacija upada, 13 jih ima negotov trend in le dvema vrstama narašča. Za obdobje med letoma 2008 in 2013 je SIPKK znašal 78,4 %, kar pomeni, da se je v tem času številčnost ptic kmetijske krajine zmanjšala za dobro petino. Ne glede na krajši časovni niz je videti, da tudi pticam slovenske kmetijske krajine ne gre dobro.

Upad številčnosti populacij ptic kmetijske krajine je zaskrbljujoč, saj kaže na upad biotske pestrosti kmetijske krajine na vseh ravneh in s tem slabšanje kvalitete kulturne krajine. V kulturni krajini živimo tudi ljudje in skoraj izključno iz kulturne krajine pridobivamo tudi hrano in vodo. Nekaako smo tudi ljudje enako specializirani za življenje v kulturni krajini kot vrste ptic, ki so vključene v SIPKK. Če ne bomo začeli modro ravnati z zemljo, bomo kmalu tudi na lastni koži doživeli usodo ptic.

Popisovalci

Spremljanje populacij ptic slovenske kmetijske krajine bi bilo nemogoče brez pomoči popisovalcev, ki popisujejo ptice v svojem prostem času in na svoje stroške. Med letoma 2007 in 2013 so popisovali: Aleksander Kozina, Aleš Tomažič, Aljaž Rijavec, Andrej Figelj, Andrej Hudoklin, Barbara Vidmar, Bja Rakar, Borut Rubinič, Dare Fekonja, Dejan Bordjan, Dominik Bombek, Erik Šinigoj, Eva Vukelič, Franc Bračko, Igor Brajnik, Ivan Kljun, Jernej Figelj, Luka Božič, Mateja Deržič, Matej Gamser, Matjaž Premzl, Monika Podgorelec, Peter Krečič, Peter Trontelj, Primož Kmecl, Robi Gjergjek, Rudi Tekavčič, Slavko Polak, Tilen Basle, Tomaž Berce, Tomaž Jančar, Tomaž Mihelič, Tomaž Remžgar, Tomaž Velikonja, Tomi Trilar, Urša Koce, Vojko Havliček, Željko Šalamun. ●

3: Negojeni travniki, ohranjeni visokodebelni sadovnjak, mejice in grmovja, mozaičnost krajine – vse to so znaki ekstenzivnega kmetovanja, kjer je biotska raznovrstnost še dokaj ohranjena. Takšnih prizorov je na slovenskem podeželju iz leta v leto manj.
foto: Primož Kmecl

4: Rumeni pastirici (*Motacilla flava*) se je uspelo prilagoditi spremembam v slovenski kmetijski krajini in njihove populacije celo naraščajo.
foto: Tone Trebar (www.naturephoto-tone.com)

Indeks splošno razširjenih ptic kmetijske krajine (FBI) izračunajo v PECBMS (Pan European Common Bird Monitoring Scheme oziroma vseevropski shemi monitoringa splošno razširjenih vrst ptic). Shema tako združuje že obstoječe sheme monitoringov iz posameznih držav in iz njih izračunava nacionalne in nadnacionalne vrstne indekse ter tudi sestavljene indekse (indekse skupin vrst, ki jim je skupna določena značilnost, npr. FBI). Njegov trend je odsev splošnega trenda biotske raznovrstnosti in ohranjenosti narave v kmetijski krajini za Evropsko unijo in vpliva tudi na oblikovanje skupne kmetijske politike (CAP). Ptice, ki so vključene v izračun FBI, morajo biti specializirane za življenje v kmetijski krajini in dovolj številčne ter razširjene. Vrste, katerih populacije iz leta v leto zelo nihajo, niso primerne za vključitev v indeks, ker sprememba v številčnosti populacije najverjetneje niso odsev sprememb načinov upravljanja s kmetijskimi zemljišči.

5

5: Kako zelo se je spremenila naša kulturna krajina, priča tudi črnoglavi strnad (*Emberiza melanocephala*), ki je pri nas v zadnjih dvajsetih letih gnezdil samo enkrat.
foto: Erik Šinigoj

Tabela 1: Spremembe številčnosti populacij indikatorskih vrst ptic kmetijske krajine v Sloveniji v obdobju med letoma 2008 in 2013

Vrsta ptice		Število parov v letu 2008	Število parov v letu 2013	Indeks SIPKK v letu 2013	Sprememba številčnosti populacije	
močvirska trstnica	<i>Acrocephalus palustris</i>	190	133	70,3	Strm upad	↓↓
poljski škrjanec	<i>Alauda arvensis</i>	334	216	64,7	Strm upad	↓↓
drevesna cipa	<i>Anthus trivialis</i>	119	95	80,1	Zmeren upad	↓
repnik	<i>Carduelis cannabina</i>	106	44	41,8	Strm upad	↓↓
lišček	<i>Carduelis carduelis</i>	199	145	72,6	Zmeren upad	↓
duplar	<i>Columba oenas</i>	30	32	104,9	Negotov	?
grivar	<i>Columba palumbus</i>	184	228	124,0	Negotov	?
veliki strnad	<i>Emberiza calandra</i>	120	61	50,8	Zmeren upad	↓
plotni strnad	<i>Emberiza cirrus</i>	94	70	74,0	Negotov	?
rumeni strnad	<i>Emberiza citrinella</i>	327	237	72,5	Zmeren upad	↓
postovka	<i>Falco tinnunculus</i>	100	123	123,1	Negotov	?
čopasti škrjanec	<i>Galerida cristata</i>	62	58	93,1	Negotov	?
kmečka lastovka	<i>Hirundo rustica</i>	563	692	122,9	Zmeren porast	↑
vijeglavka	<i>Jynx torquilla</i>	109	90	82,4	Negotov	?
rjavi srakoper	<i>Lanius collurio</i>	251	186	74,3	Zmeren upad	↓
hribski škrjanec	<i>Lullula arborea</i>	107	76	70,9	Zmeren upad	↓
slavec	<i>Luscinia megarhynchos</i>	182	193	106,0	Negotov	?
rumena pastirica	<i>Motacilla flava</i>	34	55	160,3	Zmeren porast	↑
poljski vrabec	<i>Passer montanus</i>	742	621	83,7	Negotov	?
pogorelček	<i>Phoenicurus phoenicurus</i>	30	43	143,3	Negotov	?
zelena žolna	<i>Picus viridis</i>	68	60	88,5	Negotov	?
repaljščica	<i>Saxicola rubetra</i>	86	60	69,5	Zmeren upad	↓
prosnik	<i>Saxicola torquatus</i>	194	100	51,5	Strm upad	↓↓
grilček	<i>Serinus serinus</i>	324	221	68,4	Zmeren upad	↓
divja grlica	<i>Streptopelia turtur</i>	61	28	46,0	Strm upad	↓↓
škorec	<i>Sturnus vulgaris</i>	1325	1013	76,4	Negotov	?
rjava penica	<i>Sylvia communis</i>	152	109	71,4	Zmeren upad	↓
smrdokavra	<i>Upupa epops</i>	40	19	46,5	Negotov	?
priba	<i>Vanellus vanellus</i>	77	53	68,9	Negotov	?